

ITALIEN OG DEMOKRATIETS BYRDE*

Når talen falder på det reaktionæres genkomst, har ordet populisme opnået en særstatus, selvom det forekommer uhåndterbart og i øvrigt har en lang tematisk historie tilbage til det 19. århundredes russiske narodniker. Under alle omstændigheder må man ned under de anvendte overskrifter for at opfange de nye fremtidshorisonter, der åbner sig. Den skråsikkerhed, hvormed Francis Fukuyama i begyndelsen af 1990'erne proklamerede det liberale demokrati og markedsøkonomiens endegyldige sejr, er gjort til skamme. I dag fremstår denne tese ikke så meget som indgangsreplikken til en ny æra men som de sidste ord i en fortælling, som globalisering, migration og terrorisme har afmonteret. Italien byder sig her til som et laboratorium, der med Berlusconi og de seneste udløbere har gjort halvøen til "populismens forjættede land" (Diamanti & Lazar 11).

* Denne artikel er en teoretisk og empirisk udbygning af en mindre artikel om det italienske valg den 4. marts 2018, trykt i *Kritisk Debat* (april 2018). Artiklen er færdigskrevet den 1. maj 2018 og har derfor ikke kunnet medtage regeringsdannelsen den 1. juni mellem Lega og M5S med den ukendte Giuseppe Conte som ministerpræsident. Den analytiske linje menes dog fortsat at holde.

ET VALGRESULTAT, EN 'AUTORITETSKRISE'

Med det italienske valg den 4. marts i år stod det klart, at havde man haft den opfattelse, at valgene sidste år i Holland, Frankrig og Tyskland havde stoppet populismen, gav resultatet i Italien med sejr til Lega og Movimento 5 Stelle (Femstjernebevægelsen, M5S) et andet fingerpeg. Selvom glosen populisme også er blevet brugt om venstreorienterede bevægelser som Syriza i Grækenland og Podemos i Spanien, er det varianten til højre, der har sat sig bredt igennem og udgør den største teoretiske og i videre forstand også politisk-kulturelle udfordring. Det bringer også forvirring i terminologien, når Berlusconi med sin fortid i dag lancerer sig selv som et bolværk mod populismen og har tilslutning fra ledende politikere i Europa-parlamentets EPP. Det gør det heller ikke nemmere, at M5S får mange vælgere fra det svækkede Centrum-venstre parti Partito Democratico, PD.

I sin indkredsning af, hvad vi skal lægge i ordet populisme, opstiller Jan-Werner Müller en tjekliste på ti punkter (Müller). Imidlertid er der her mere tale om en klassifikatorisk snarere end en historisk og kontekstuel tilgang. Lad os derfor følge fænomenets udfoldelse over tid i det konkrete italienske tilfælde for ad den vej at nå bagom det nævnte valg og trænge ned til de dybereliggende forløb og stemninger, som næppe kan afvises som forbigående fænomener. Som europæer kan der være al mulig grund til at se på Italien, så meget mere som landet op igennem det 20. århundrede har foregrebet politiske tendenser, der snart også slog igennem andre steder. Mussolinis magtovertagelse i 1922 demonstrerede med al ønskelig tydelighed de spæde europæiske demokratiers skrøbelighed i årene efter første verdenskrig. Med nazismen i Tyskland blev konsekvenserne heraf fatale for Europa. Som endnu et eksempel på den italienske histories store udsving lancerede det kommunistiske PCI's leder Berlinguer på den modsatte fløj i midten af 1970'erne eurokommunismen, der vandt opbakning blandt de franske, spanske og portugisiske kommunistpartier.

Endelig må man tilføje berlusconismen (Orsina), der har præget dagsordenen de sidste tre-fire årtier. Mikset af kapitalinteresser, privat reklamefinansieret Tv og individualiserende livsstil skabte en ny form for politisk kommunikation, der endegyldigt underminerede efterkrigstidens politiske system. Mange havde op til det seneste valg udråbt Berlusconi til den store sejrherre i hans egenskab af leder af det genskabte Centrum-højre, beståen-

de af Forza Italia (FI), Lega og Fratelli d'Italia (tidligere Alleanza Nazionale, der også talte mange medlemmer fra det gamle nyfascistiske parti, MSI). Denne koalition havde bragt ham til regeringslederposten i 1994, 2001 og igen i 2008. Berlusconi delte ikke uventet denne opfattelse, når han, der ikke kunne vælges ind i parlamentet som følge af en skattedom fra 2013, alligevel førte sig frem som den store kongemager.

Det kom derfor som en overraskelse, ikke at Centrum-højre koalitionen samlet fik mere end 35%, men at Berlusconi blev overhalet af Matteo Salvini's Lega, og dernæst, at M5S med den unge og uerfarne Luigi Di Maio som leder blev det største enkeltparti. Disse markante forskydninger i styrkeforholdene ikke bare internt i Centrum-højre til fordel for den mere populistiske fløj, men også mellem denne koalition og Centrum-venstre betød for det første, at det bipolære politiske system, der tog form med Berlusconis entré på den politiske scene i 1994, faldt sammen. For det andet vidner M5S's succes om, at den politiske dialektik er flyttet, således at den nu udfolder sig mellem Lega og M5S og truer med yderligere at marginalisere Centrum-venstre, ikke bare Matteo Renzi's PD, men også hvad der er af partier til venstre for PD, eksempelvis Liberi e Uguali, LeU. Ingen af de tre grupperinger har dog et tilstrækkeligt mandattal til også at kunne danne en regering. Det har bragt landets præsident Mattarella i en central position og måske også til kanten af, hvad forfatningen egentlig lægger op til. Allerede den foregående præsident Napolitano, fra det nu opløste PCI, varslede denne tendens, da han, tilskyndet af Den Europæiske Centralbank og Bruxelles, pressede Berlusconi til at gå af i 2011 og udpegede økonomien Mario Monti med en fortid i Goldman Sachs og Europa-Kommissionen til leder af et forretningsministerium, der skulle afbøde de værste virkninger af den internationale krise (Revelli, *Finale di partito* 16-17).

Det lægger også en disposition for de følgende sideres fokus på opløsningen af den partimodel, som har dannet krumtappen i det 20. århundredes politisk-kulturelle visioner og kampe om demokratiet over for truslerne fra de forskellige varianter af totalitære styreformere. Det er derfor ikke det enkelte parti, der er i krise, men det er selve idéen om et partibaseret demokrati, der er henvist til en usikker fremtid. Udvidelsen af tidshorisonten til et helt århundrede og mere til giver derimod muligheder for at opfange nogle genkommende mønstre. Dette epokale udsyn kan begrunde en tilba-

gevenden til Gramscis overvejelser over autoritetskrisen i årene efter første verdenskrig, der bragte Mussolini til magten. Hvad man dengang kunne konstatere, var, at den herskende politiske klasse, fordi den ikke havde vundet freden og genoprettet økonomien efter krigens ødelæggelser også af de sociale bånd, havde "mistet konsensus" med det resultat, at de store masser havde "fjernet sig fra de traditionelle ideologier og ikke længere tror på det, som de tidligere troede på". Det gav krisen dens særlige karakter: "Krisen består netop i, at det gamle dør, og at det nye ikke kan fødes: I dette *interregnum* finder man de mest forskelligartede sygdomstegn" (Gramsci 15; Bordoni 23).

Det er på baggrund af denne historiske erfaring nærliggende at spørge, i hvilken udstrækning de nye politiske bevægelser i dag og opbruddet i vælgernes hidtidige loyaliteter er udtryk for en lignende løbsk og feberagtig udvikling, der som fascismen i sin tid heller ikke har svarene på de grundlæggende spørgsmål om styreformens indretning og egnethed til at løse de store spørgsmål om social retfærdighed, bæredygtig vækst, velfærd og fredelig sameksistens med omverdenen og med naturen.

FORFATNINGEN OG DEN LANGE EFTERKRIGSTIDS 'TRE REPUBLIKKER'.

I kommentarerne til valgresultatet hedder det, at Italien nu er på vej ind i den tredje republik. Man henviser med den franske statsudvikling som forbillede til 1) den første republik fra 1945 til 1994: vedtagelsen af den republikanske forfatning i 1947, den kolde krig, det kristelig-demokratiske DC's dominans over for oppositionspartiet PCI; 2) den anden republik fra 1994 til 2018: Berlusconi, globalisering, venstrefløjens svækkelse; og 3) den tredje republik: Berlusconis retræte og styrkelsen af Lega og M5S. Denne periodisering er dog en journalistisk tilsnigelse, da Italien fortsat formelt er underlagt den samme forfatning. Hvad der derimod kan iagttages i denne lange periode, er en tiltagende indifferens eller ligefrem ukendskab til de formelle konstitutionelle principper, der har måttet vige til fordel for den materielle og uformelle 'forfatning'. Det var krigen og modstandskampen mod det fascistiske diktatur, der banede vejen for en ny forfatning og i første omgang lagde op til folkeafstemningen den 2. juni 1946 om Italiens fremtid,

hvori kvinder for første gang havde stemmeret. Afstemningen rejste det store spørgsmål om styreformen, altså om den fremtidige indretning af staten, det civile samfund og af den økonomiske produktionsmåde.

To spørgsmål skulle afgøres. Det ene handlede om, hvorvidt Italien skulle vedblive at være et monarki med dets ansvar for fascismen eller genopfinde sig selv som en republik, der overførte suveræniteten fra monarken til folket og altså endegyldigt implementerede den franske revolutions dybeste anliggende også for Italiens vedkommende. Dernæst gjaldt det valget til den forfatningsgivende forsamling. Med et snævert flertal blev monarkiet nedstemt, mens sammensætningen af parlamentet allerede afspejlede et afgørende træk ved den fremtidige demokratiske republik. I denne henseende blev de tre store og 'genopstandne' folkepartier udslagsgivende for forfatningens indhold: DC, PSI og PCI havde deres rødder i det 19. og 20. århundredes ideologiske strømninger fra den politiske katolicisme til socialismen i dens forskellige socialdemokratiske og kommunistiske afskygninger, og de havde hver haft et organisatorisk liv frem til fascismen og forbuddet mod andre partier end Partito Nazionale Fascista.

Forfatningen blev færdiggjort i 1947 med ikrafttræden året efter. Artikel 1 bekendtgør, at Italien er en "demokratisk republik". Der er mange definitioner af demokrati, fra det direkte demokrati til det repræsentative demokrati, men som dog er fælles om at fastlægge procedurerne for, hvem der træffer de nødvendige beslutninger og efter hvilke bestemmelser. Bag forskellighederne i forfatningernes konkrete udformninger og historiske kontekster vil man kunne iagttage et tankegods, der kan føres tilbage til oplysningsperioden og de store revolutioner i Europas historie, og som skal være til stede for at kunne adskille et demokrati fra et diktatur. Belært af fascistens racepolitik og systematiske undertrykkelse indskrev man menneskerettighederne i artiklerne 2 og 3.

La Costituzione Italiana bærer et klart aftryk fra de folkelige bevægelser, der er repræsenteret i den forfatningsgivende forsamling, når den, foruden de politiske og civile rettigheder, også indeholder sociale rettigheder inden for sundhed, uddannelse og forsorg. Fascismen var et lærestykke i, hvor hurtigt et skrøbeligt demokrati kan løbes over ende. Derfor opprioriterede man parlamentet og idéen om et flerpartisystem. Det havde fascismen ophævet til fordel for et etpartisystem underkastet et førerprin-

cip, der reelt overtog monarkens formelle prerogativer, defineret af den gamle forfatning, *lo Statuto*, fra 1848. Præsidentembeddet er derfor svagt sammenlignet med det franske og amerikanske sidestykke om end ikke helt uden manøvrerligheder. Da demokrati ikke bare er et spørgsmål om at fremskaffe et flertal, men også et spørgsmål om *checks-and-balances*, der indskrænker flertallets majorisering og sikrer mindretallene, indeholder forfatningen også nogle modvægte i overensstemmelse med princippet om tredelingen i den lovgivende, den dømmende og den udøvende magt. Der opereres bl.a. med en forfatningsdomstol, der efterser, om de vedtagne love også følger forfatningen. Ikke mindst under Berlusconi var der flere eksempler på, at forfatningsdomstolen greb ind over for den del af lovgivningen, der alene havde det formål at tildele regeringslederens immunitet over for retsforfølgelse. Det stred åbenlyst med principperne om lighed for loven.

Som styreform har demokratiet den ideale fordring at gøre statsapparatet transparent. Det kræver fuld ytringsfrihed og en fri presse, som artikel 21 formulerer. Dermed adskiller demokratiet sig fra diktaturet, der først og fremmest bygger på frygt, usikkerhed og uvidenhed, fordi den umyndiggjorte befolkning fratages indflydelse på den lovgivning eller den institutionelle praksis, der dikterer statens og civilsamfundets måde at operere på, og derfor aldrig kan vide, hvad man bliver udsat for af tilfældig magtudøvelse fra en selvbestaltet elites side. Fordringen gælder imidlertid også gennemsigtighed i forhold til den økonomiske produktionsmådes dispositioner. Forfatningen stiller sig dermed ikke tilfreds med blot at sikre lighed for individet som statsborger. Den går et skridt videre, når den i artikel 1 fastslår, at den demokratiske republik er funderet i arbejdet. Det betyder, at arbejdet ikke kun udtrykker den nøgne arbejdskraft og alene er en funktion af den kapitalistiske produktionsmådes akkumulationsbehov; arbejdet skal resultere i et socialt selvværd, der bidrager til "samfundets materielle og intellektuelle fremskridt", som det føjes til i artikel 4. Individet garanteres dermed også en lighed som samfundsborger i det civile samfund.

Disse indledende artikler om arbejdet danner grundlaget for, at det er republikken og ikke først og fremmest kapitalens interesser, der skal varetages; således lyder artikel 41: "Det private økonomiske initiativ er frit. Det kan ikke udfolde sig i kontrast til den samfundsmæssige nytte eller på en måde, der skader sikkerheden, friheden og den menneskelige

værdighed". Man finder her meget præcist formuleret rammerne om den samfundspagt mellem det politiske og det økonomiske, der i sine forskellige kristeligdemokratiske og socialdemokratiske varianter dækker tiden frem til slutningen af 1970'erne og også er blevet kaldt *the Golden Age* (Hobsbawm). Men det stod også klart, at pagten ikke i længden kunne skjule sine indre modsigelser. Et demokrati, der på denne måde er skrevet ind i en forfatning, får derfor en overvejende præskriptiv status, da forfatningen mere afgiver løfter end beskriver en allerede foreliggende virkelighed. Demokratiet er aldrig i sin praktiske funktionalitet fuldendt. Det giver muligheder, men danner også grobund for utilfredshed og interessekonflikter. Derfor definerer en forfatning en kampplads for forskellige politiske og kulturelle hegemonier, en *concordia discors* af formelle og mindre formelle varianter, der også kan pege ud over den etablerede orden, ud over foreliggende visioner og forventninger.

DET TRADITIONELLE PARTIS KRISE

Forfatningens artikel 49 giver et svar på fascismens etpartisystem: "Alle borgere har ret til frit at slutte sig sammen i partier for på grundlag af en demokratisk metode at få indflydelse på den nationale politik". Den ændrede geopolitiske situation efter anden verdenskrig gjorde dog, at partierne ikke kæmpede om vælgernes gunst efter 'en demokratisk metode'. I stedet udviklede der sig et blokeret demokrati, der i sin suverænitetsudøvelse var underlagt et amerikansk overherredømme under den kolde krig. PCI blev derfor anset for at udgøre en strategisk risiko med det resultat, at DC etablerede sig som det evige regeringsparti, mens PCI blev det evige oppositionsparti. Det gav en ringe udskiftning i statens apparater og fremmede en sammenvoksning af parti og stat, som fremmede stærke træk af klientelisme, korruption og organiseret mafiakriminalitet. Det fjernede også grundlaget for partisystemets videre overlevelse, da de store korruptions-skandaler fældede den gamle politiske klasse i begyndelsen af 1990'erne, kort efter Murens Fald. De partier, der havde siddet på regeringsmagten, fremstod nu som selvsupplerende kaster og havde opbygget nogle udgiftsbehov, som ikke længere kunne dækkes af medlemsbidragene, men krævede en illegal finansiering.

Anklagemyndighedens operation 'Rene Hænder' demonstrerede for så vidt magtdelingens fortsatte gyldighed, men udfaldet blev, at den partimodel, som havde været knyttet til de moderne massebevægelser opkomst og konsolidering fra de sidste årtier af det 19. århundrede, begyndte at implodere. Der blev langt fra tale om en tilbagevenden til 'det normale'. Tv-matadoren Berlusconi havde fra 1980'ernes første år revolutioneret mediet og lagt præmisserne for et opgør med den demokratiske arv. Som eksponent for en ny politisk cyklus, en ny form for politisk kommunikation, forstod Berlusconi, da han erobrede regeringsmagten i 1994, ikke bare at legitimere det nyfascistiske højre (Rusconi), der siden 1946 havde organiseret sig i MSI, selvom partiet formelt var forbudt efter en tillægsartikel til forfatningen. Han forstod også politisk at kapitalisere de marginaliserede vælgerholdninger, som partiet Uomo Qualunque repræsenterede også tilbage i 1946, da det lykkedes uo at komme ind i den forfatningsgivende forsamling. Partiet henvendte sig til 'manden på gaden' (deraf navnet), til de mange, der i årene efter krigen var trætte af al den snak om fascisme og antifascisme. Lederen Guglielmo Giannini appellerede til den almindelige hverdagsfornufts udfattede meninger og fornemmelser for småkrænkelser og brudte løfter. Partiet forsvandt dog hurtigt, men efterlod en altid ulmende *qualunquismo*, en latent søgen efter en både politisk og personlig kompensation, som var samfundets forbrugersene senere skulle indfri.

Allerede politologiens første repræsentanter var opmærksomme på de indre brydninger i det moderne masseparti, der blev tydelige med dannelsen af de socialistiske partier. I Robert Michels' klassiker *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie* (1911) finder vi den første tematisering af emnet. Forfatteren var i modsætning til de italienske elite-teoretikere, Mosca og Pareto, ikke konservativ, men faktisk medlem af det tyske SPD. Erfaringsgrundlaget var klart, når han hævdede, at der ikke var noget demokrati, hvis der ikke også var organisationer. Dernæst, at enhver organisation, herunder også et parti, havde en indbygget tendens mod oligarki, mod dannelsen af hierarkier og ledergrupper, der lukkede sig om sig selv og sine egne ideologiske konstruktioner. I Michels' tilfælde førte disse kritikpunkter frem til en egentlig mistillid til demokratiet, der fik ham til at bakke op om fascismen og gøre karriere i Italien (Revelli, *Finale di partito* 38-40, 47-48).

Tilsvarende overvejelser om de moderne masseorganisationers udsving mellem disciplin og utopi møder vi hos Weber, der som Michels *avant la lettre* diskuterede de forvandlinger, som den traditionelle partimodel har undergået de seneste årtier. Weber slår ned på forholdet mellem parlament og statsadministration under opbygningen af et partibaseret demokrati i årene lige efter første verdenskrig og det tyske kejserriges sammenbrud. I konsekvens heraf går Weber så vidt som til at plædere for et *Führerdemokratie* (Weber, *Politik als Beruf* 434) ud fra den betragtning, at "et parlament, der arbejder, er et parlament, der *hele tiden kontrollerer administrationen ved at samarbejde med den*". Faren er dog, ifølge Weber, at et parlamentarisk demokrati uden karismatiske lederskaber, dvs. at "en *demokratisering*, der kun er *passiv*, ville være en absolut ren udgave af den bekendte *ukontrollerede bureaukratiske magt*" (Weber, *Parlament und Regierung* 169, 214; Ciliberto 114, 120-21). Michels og Weber afslører på mange måder de skjulte trusler mod demokratiet, der kan afledes af det aldrig på én gang bilagte forhold mellem dem, der regerer, og dem, der regeres. De peger dermed også på styreformens svaghed over for andre mere resolute styreformer som mellemkrigstiden var så rig på.

Både Weimarrepublikken og det spæde parlamentariske partidemokrati i Italien kom efter første verdenskrig til kort over for totalitære regimer. Carl Schmitt forstod at udnytte de svage punkter, når han gjorde sig til talsmand for suspenderingen af demokratiet, ikke fordi det for en kort periode var nødvendigt for at genoprette ordenen, men som vehikel for udviklingen af en helt ny styreform. Suverænitets placering hos monarken i den italienske *Statuto* gav Vittorio Emanuele III et afgørende ansvar i overdragelsen af regeringsmagten til Mussolini i oktober 1922. Partimodellen blev dog taget op igen efter anden verdenskrig for så i dag at blive konfronteret med helt nye politikformer (Flores d'Arcais).

Udviklingen i 1970'erne var et sidste udslag af den politiske kultur, der havde sit fundament i forfatningen fra 1948. Oliekrisen og den voksende terrorisme på begge de politiske fløje satte det politiske system under voldsomt pres. Det tragiske resultat af revolutionen i Chile i 1973 fik PCI's daværende leder Berlinguer til at lancere sin idé om et historisk kompromis med DC og dets ledende politiker Aldo Moro. Dette perspektiv blev dog forpurret ikke bare af De røde Brigaders likvidering af Moro i 1978,

men også af den nye geoøkonomiske verdensorden, der tegnede sig i det følgende årti. Det varslede også opløsningen af den hidtidigt gældende samfundspagt mellem det politiske og det økonomiske, der snart skulle sande til i konkurrencestatens teknokratiske oligarkier på det nationale plan og det deregulerede verdensmarked med dets 1 % af superrige på det internationale plan.

Dermed kollapsede en partimodel, der nok var hierarkisk opbygget i ledelsesfunktionerne og fik sit program vedtaget på partikongresser. Men det moderne masseparti kunne også mønstre et stort medlemstal, mens det forgrenede sig til en lang række organisationer i det civile samfund, der fremmede en vis social mobilitet i egne rækker. Et parti som PCI havde intermediære organisationer som eksempelvis ANPI (sammenslutning for tidligere modstandsfolk), ARCI (kulturaktiviter), CGIL (fagforening), de røde kooperativer, aviser og forlag. DC havde tilsvarende kontakter til katolske organisationer, medier og erhvervsgrupper samt stor indflydelse på det statslige fjernsyn RAI. Det skabte en fødekæde af interesser, folkestemninger, intellektuelle debatter og beslutninger mellem det civile og det politiske samfund. Mens de største partier endnu i årene efter krigen kunne mønstre omkring 4 mill. medlemmer, er dette tal i dag stærkt reduceret og gerne i forhold til nogle politiske grupperinger, der ikke længere opfatter sig som et parti. I samme omfang er valgdeltagelsen ved parlamentsvalgene faldet fra over 90 % til 73 % ved det seneste valg (Cassese 6, 14).

'POPULISMEN 2.0'

M5S definerer sig selv som fortalere for et demokrati uden partier (Revelli, *Finale di partito* 114). Denne selvforståelse afspejler dog nogle stærke stemninger i vælgerbefolkningen. Det fremgår af en ny rapport, som socialforskningsinstituttet Demos & Pi under ledelse af politologen Ilvo Diamanti har udsendt i forbindelse med instituttets løbende undersøgelser af forholdet mellem italienerne og staten. I et tillidsbarometer, gældende for 2017, opnår partierne 5 point på en skala til 100. Det er en tilbagegang fra det allerede lave tal 8 fra 2007. Europa er faldet hele 18 point til 30 i samme tiårige periode. De, der foretrækker demokratiet frem for et autoritært regime, er siden 2004 faldet fra 74 point til 62. Der kan altså fortsat spores et flertal for

demokratiet, men dog for et demokrati, hvori det traditionelle parti mister betydning. Den dybe mistillid til partierne som det bærende element i demokratiet understreges yderligere for det første af, at antallet af vælgere, der foretrækker et demokrati uden partier er vokset fra 38 point i 2008 til 49 i 2017, og endnu højere blandt de yngre generationer; og for det andet af, at spørgsmålet om den stærke mand får 65 point og endnu højere point blandt FI's, Lega's og M5S's vælgere, men lavere blandt Centrum-venstres vælgere (Demos & Pi). Det er derfor ikke nødvendigvis demokratiet som sådant, der skrottes. Det er det parlamentariske partidemokrati. Tilbage er så et mindre socialt rodfæstet, et mere flydende demokrati med politiske ledere, der er anderledes følsomme over for de omskiftelige folkestemninger; det er også et demokrati, der står med en desorienteret befolkning og usikkerheden om, hvad et demokrati egentlig er for en styreform.

Allerede Berlusconi's Forza Italia afveg ved at være et topstyret parti omkring en karismatisk leder, der ikke så meget henvendte sig til italieneren som borger, men som forbruger, seer og tilskuer (Diamanti, *Democrazia ibrida* 17). Berlusconi opgav aldrig den evige valgkamp om dagsordener, som kontrollen med medierne muliggjorde. På dette grundlag nåede han også langt, da hans karriere begyndte i 1980 med monopolet på det private reklamefinansierede Tv-marked, mere end ti år før han politisk som regeringsleder høstede, hvad han kulturelt allerede havde sået. Det varige mærke, som Berlusconi har efterladt, og som også er blevet en central del af populismens selvforståelse, er reduktionen af demokratiet til et spørgsmål om at have flertal og alene repræsentere dette flertal. Har man det bag sig, kan man nedtone for ikke at sige modarbejde de *checks-and-balances*, der ellers karakteriserer den demokratiske orden (Diamante & Lazar 35).

Denne ligegyldighed over for forfatningens grundlæggende principper dikterede den såkaldte anden republiks politiske kultur. Berlusconi-æraen var karakteriseret af en lang række love *ad personam*, hvis eneste formål var at sikre de bedste vilkår for Fininvest, og tildele koncernens hovedaktionær immunitet i de løbende sager om korruption og embedsmisbrug. Dette eksempel på en privatisering af magten bragte Berlusconi i konflikt med præsidenten, forfatningsdomstolen og den dømmende myndighed. Det skete alt sammen med fuld opbakning fra et flertal af vælgere. Der blev udvist stor tolerance over for Berlusconi's adfærd (Ciliberto VIII). At lederen

altid har ret, er endnu et træk ved populismen, der blev afprøvet allerede under Berlusconi. Selvom han var landets mægtigste mand med et hof af ja-sigere omkring sig, var han i egen forståelse altid et offer og omgivet af lurende fjender og en fjendtlig presse. Eller sagt på en anden måde med et mere alment udsagn: Modstanderne har altid uret, således at kritik af lederen altid blandt tilhængerne opfattes som maliciøs og ubegrundet. Berlusconi slap af sted med at fornægte virkeligheden og foregreb, hvad der senere benævnes *post-truth* (Galimberti; Ferraris). Dette skred bidrog ikke så meget til, at folkesuveræniteten nu kom direkte til orde, men til, at hverdagsfornuften i denne henseende fostrede en ny politisk elite og et helt nyt konsensusgrundlag. Den karismatiske leder er hævet over den vanlige moralske og juridiske dom, hvilket giver en politisk radius ud over de beføjelser, som en konstitution definerer for demokratiets valgte repræsentanter: Artikel 54 kræver således troskab over for forfatningen og lovene og i øvrigt, at borgere i offentlige embeder beklæder disse med "disciplin og ære". Man skal helt frem til 2013, før demokratiets modvægte satte ind: Berlusconi blev dømt i en skattesag. Siden 2011 har han da heller ikke været regeringsleder.

Valget i 2018 afslørede et ændret styrkeforhold mellem FI og Lega. Centrum-højre koalitionen rykkede yderligere mod højre, hvilket skærpede de særlige populistiske træk. De første populistiske partier, tilbage fra slutningen af det 19. århundrede, kæmpede oprindeligt for rettigheder og en omfordeling af samfundsressourcerne. Der var dengang tale om en inkluderende populisme, omend man ikke må glemme eksempelvis Georges Boulangers revanchistiske bevægelse eller Édouard Drumonts antisemitiske Liga i 1880'ernes Frankrig (Diamanti & Lazar 18). I dag er den afløst af en ekskluderende populisme, der rammer grupper af indvandrere og flygtninge for at værne om et formodet etnisk kernefolk og dets tilkæmpede privilegier, men som også er rettet mod de gamle eliter, der menes at forråde selvsamme folk (Revelli, *Populismo 2.0.*).

Lega's oprindelige historie som Lega Nord går tilbage til slutningen af 1980'erne og har rødder i nogle vage idéer om større autonomi for det rige Norditalien. Rom kaldtes konsekvent for tyvagtigt (*Roma Ladrona*). I sin retorik vendte man sig dengang imod Syditalien, hvorfra hundredtusinder var immigreret til de norditalienske industrier i 1950'erne og senere.

Det var også baggrunden for, at partiet samtidig med afstemningen om Kataloniens selvstændighed sidste år fik iværksat en folkeafstemning i de norditalienske regioner Lombardiet og Veneto, der begge har en regionspræsident fra Lega, ikke om egentlig selvstændighed, men om større selvbestemmelse. Selvom partiet fortsat har sin største styrke i Norditalien, har det under Salvini ændret kurs og lancerer sig nu som et landsdækkende parti med voksende opbakning i Mellem- og Syditalien på en politik, der går ind for skattelettelse, antiimmigration, anti-Europa og national suverænitét. Salvini blev i øvrigt valgt i en af de mest mafiabelastede kredse i Calabrien (Tizian & Vergine). Med svækkelsen af det mere midtersøgende FI sporer man nu en ambition om yderligere at mutere fra et regionalt parti til et stort *catch-all* parti på en mere genuin højrefløj. I den retning peger også de lidt flydende overgange mellem Lega og de mere rendyrkede nyfascistiske miljøer, der grupperer sig eksempelvis omkring Casa Pound (Berizzi).

M5S er den nyere politiske gruppering, der bryder mest markant med den traditionelle partistruktur. Bevægelsen er i det væsentlige baseret på internettet og det direkte demokrati (Dal Lago; Grillo & Casaleggio). Men ikke kun. Faktisk forstod grundlæggeren, Beppe Grillo, at fylde de italienske byers pladser med titusinder af tilhængere med sin hadtale og sine *flash-mobs*. Grillo selv begyndte dog sin karriere som *stand-up'er* på Tv, før han overgav sig til de sociale medier, og fik altså et springbræt i den billedskabende verden, som også havde befordret Berlusconis gennembrud. Det gav ham en status som en karismatisk leder, der ikke lagde skjul på sin holdning til det etablerede system, når han kaldte sine oceaniske folkemøder for *V-days* og med sin vanlige sans for nivelleringer refererede til både landgangen i Normandiet i 1944 og det vulgære udtryk *vaffanculo*, der kan oversættes med det bramfri 'skråt op'.

Med til en forståelse af bevægelsens slagkraft hører også, at dens aktiviteter løbende dækkes af de gamle medier, selvom Grillo i de første år nægtede at optræde direkte i Tv. Faktisk blev medlemmer af bevægelsen ekskluderet, hvis de så meget som nærmede sig et *talkshow*. Det forbud er ikke længere gyldigt, hvilket også illustrerer, at bevægelsen under Di Maios ledelse er på vej ind i en ny fase, der gør det fortsat tydeligere, at det, der tager sig ud som en bevægelse, der er vokset nedefra som folkets stemme,

i virkeligheden er temmelig topstyret og nu tilpasser sig selve forvaltningen af magten. Sociologen Dal Lago opererer i den forbindelse med et politisk-kommunikativt *double bind* med henvisning til to modsatrettede kommandoveje, hhv. nedefra og oppefra (Dal Lago 19), der giver brugeren af M5S's netværk en tro på, at man er med til at bestemme linjen, samtidig med at man overser, at det er netværkets herrer, der i sidste instans bestemmer i et gensidigt men dog asymmetrisk afhængighedsforhold.

Denne dobbelthed bindes op af selve teknologien bag partiets foretrukne kommunikationskanal. Grillo allierede sig tidligt med Gianroberto Casaleggio og hans *Associati*, der står bag hjemmesiden. Det seneste initiativ er platformen Rousseau. Ledelsen kontrollerer dog indhold og de afstemningsprocedurer, der afgør, hvem der skal være bevægelsens ledere og kandidater. Di Maio blev valgt til leder uden nogen reel modkandidat til posten. Der er også eksempler på, at opstillede kandidater til lokalvalg uden videre er blevet udelukket ved en suveræn og inappellabel beslutning ovenfra. For yderligere at understrege de selvsupplerende og nærmest dynastiske tendenser i bevægelsens top blev Casaleggios søn Davide sat ind som firmaets internetbestyrer efter faderens død i 2016 og fik dermed en magtfuld placering uden at være valgt til denne opgave. Det udstikker nogle 'bonapartistiske' træk ved M5S. Under de vanskelige regeringsforhandlinger, der er foregået efter valget i marts, har man fra ledelsens side og uden samtykke fra basen tilmed ændret på de programpunkter, der ellers fremstod som et resultat af de indskrevne netbrugeres forslag (Pucciarelli). Det bliver interessant at følge, i hvilket omfang bevægelsen er i stand til at overvinde populismens uløste dilemma mellem en stemningsbaseret konsensus og regeringsduelighed.

I en kommentar til det seneste valg hæfter den franske Italiens-kender og kommunismeforsker Marc Lazar sig ikke bare ved den voksende Europa-skepsis og svækkelsen af den moderate højrefløj, men også og især ved den fortsatte svækkelse af Centrum-venstre, som nu også rammer Italien, der ellers tilbage i tiden har kunnet mønstre en stærk venstrekultur (Lazar). I det italienske tilfælde ligger der en afgørende forklaring i, at PD's unge leder Matteo Renzi nærmest usurperede PD på et i grunden populistisk slogan om at 'skrotte' partiets gamle garde, der havde en fortid i PCI og DC. Det skabte splittelse og førte til, at flere tidligere ledere forlod partiet og dannede LeU. I

vid udstrækning overtog Renzi den nye økonomis strategier, f.eks. en mere fleksibel arbejdsmarkedsmodel, der blot fremmede et arbejdsmarked med tidsbegrænsede kontraktansættelser og fik lønningerne til at stagnere, mens kapitalgevinsterne steg.

Renzi var fanget af den populistiske idé om den direkte kontakt mellem vælgere og leder så meget, at man begyndte at tale om PDR, dvs. Partito Democratico di Renzi (Diamanti, *Le mappe di Ilvo Diamanti*). Det traditionelle partis møjsommelige opbygning af lokale partisektioner og kontakter til de intermediære organisationer, fagforeningerne, kooperativerne og de kulturelle sammenslutninger blev forsømt. Alt dette har Renzi skippet til fordel for det personcentrerede parti. Men Renzi har også måttet sande, at populismen – og det afslører igen dens indre svaghed – nok bringer én hurtigt til tops; men magten kan også hurtigt mistes, hvis man ikke leverer bæredygtige løsninger, men alene satser på forventninger, der ikke kan indfries. Renzis nedtur begyndte, da han i december 2016 tabte en folkeafstemning om en forfatningsreform. Efter valgnederlaget her i marts 2018 måtte Renzi også forlade posten som PD's leder.

MELLEMTID

Der kan i dag spores et udbredt ubehag ved demokratiet, som Carlo Galli har sat fokus på (Galli). Det er indlysende, at demokratiet ikke fungerer efter hensigten og har blotlagt en egentlig autoritetskrise. Vi er vidner til nogle uafviselige tendenser. Det har givet anledning til en lang række betegnelser, der afspejler det også teoretiske afklaringsarbejde, der pågår. Her skal alene nævnes nogle italienske eksempler. Ciliberto peger på opkomsten af et 'despotisk demokrati', som han ser tematiseret allerede i Tocquevilles analyser af demokratiet i Amerika fra 1830'erne, hvori franskmanden antydede muligheden af, at "en demokratisk samfundstilstand" kan føre til "etableringen af despotismen" (Ciliberto; Tocqueville 824). Med afsæt i det italienske magttomrum i de første år af 1990'erne, da operation 'Rene Hænder' ryddede den gamle korrupte politiske klasse af vejen, introducerer Losurdo begrebet *bonapartismo soft* (Losurdo 280). Diamanti og Lazar peger i deres analyser af Frankrig og Italien på, hvorledes et forfatningsdefineret *demos* udvikler et *popolocrazia*, der opererer med et forskelsløst folk (et 'os'

over for et 'dem'), og som går på kompromis med konstitutionalismens universelle principper (Diamanti & Lazar 139). Det har eksempelvis ikke været muligt indtil videre at gennemføre en lov om *ius soli* (la. indfødsret iht. territoriet og ikke blodet), der skulle give borgerrettigheder til børn, født af indvandrere i Italien.

Man må dog spørge, om populismen i dens forskellige afskygninger leverer et svar på den autoritetskrise, der er opstået af det politisk afmægtighed. Der mangler endnu svar på, hvad den vil stille op over for de globale dereguleringer, der afspejler sig i det store *flow* af kapitaler, lokale krige, migrationsbølger og klimaforandringer. Fænomenet, der måske ikke så meget er en reaktion mod noget, herunder mod et alternativ, der da også kan være vanskeligt at spore, men snarere en flugt væk fra noget uden klare udsigter til hvorhen. Populismen mangler i dag de tidligere massepartiers målrettede visioner, hvis ideologiske og teoretiske indhold foruden konsensus også bidrog til rekrutteringen af et lederskab (Müller 125; Diamanti & Lazar 22). Populismen artikulerer snarere metaforisk en entropi, en ganske høj grad af uorden i de samfundsmæssige energier. Det ofte lave informationsniveau, som den nye klasse af populistiske ledere stiller til skue, forlener tiden med en tilsvarende høj grad af uforudsigelighed og giver den en karakter af en mellemtid.

Ubehaget ved demokratiet har imidlertid skærpet kampen om hegemoniet mellem de mange, der mener, at der er ikke noget andet at sætte i stedet, og de mange andre, der her finder et argument for at ophæve det. Populismen definerer sig i dette flydende felt, der hurtigt kan befordre et skred frem mod et *point of no return*. Det giver den aktuelle situation et præg af et machiavellistisk moment, hvori valget står mellem en fornyet republik og et opdateret principat.

GERT SØRENSEN (1948). Dr. phil., seniorforsker ved Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet. Oversætter bl. a. af Gramscis *Fængselsoptegnelser* (1991). Forfatter til artikler og bøger samt redaktør på antologier om italiensk og europæisk kulturhistorie og politisk udvikling. Bidrager til danske medier om italienske forhold. Seneste bøger på dansk *Niccolò Machiavelli* (2014) og *Antonio Gramsci* (2015, skrevet sammen med Carsten Jensen). Arbejder aktuelt med den italienske historisme.

ITALY AND THE BURDEN OF DEMOCARCY

The general elections in Italy this year (the 4th of March 2018) brought to victory Matteo Salvini's Lega (the former Lega Nord) and Luigi di Maio's Movimento 5 Stelle (the Five Star Movement), founded by stand-up comedian and blogger Beppe Grillo. The two populist parties or movements have since formed the new Italian government. This article tries to point out the deeper changes of the after-war political system and the reasons causing the shift of political paradigms. In focus is the political party, which has been of crucial importance to Europe's political development through most of the 20. Century, as well as to the democratic Constitution, that Italy got in 1948 after the totalitarian experience of Fascism and the Resistance Movement. With the upcoming of populist parties and their modes of leader-based organization and ideological values the political system seems to move away from representative party-democracy and social compromises, outlined by the Constitution but not always maintained. The exodus from the rule of law and international conventions, that might soon reach a point of no return, opens – with the words of Gramsci – a crisis of authority, that shows us a new political class leaving the hitherto known forms of government without revealing, where we are heading at.

KEYWORDS

DA: Italien; populisme; Ligaen; Femstjernebevægelsen; konstitutionalisme; Gramsci
EN: Italy; Populism; Lega; Movimento 5 Stelle; Constitutionalism; Gramsci

LITTERATUR

- Berizzi, Paolo. *NaziItalia. Viaggio in un Paese che si è riscoperto fascista*. Milano: Baldini & Castoldi, 2018.
- Bordoni, Carlo. *Fine del mondo liquido. Superare la modernità e vivere nell'interregno*. Milano: Il Saggiatore, 2017.
- Ciliberto, Michele. *La democrazia dispotica*. Bari-Rom: Laterza, 2011.
- Dal Lago, Alessandro. *Populismo digitale. La crisi, la rete e la nuova destra*. Milano: Raffaele Cortina Editore, 2017.
- Demos & Pi. *Rapporto italiani e lo Stato/2017*. 20. april 2018: <http://www.demos.it/ao1472.php>
- Diamanti, Ilvo. *Democrazia ibrida*. Bari-Rom: Laterza, 2014 (a).
- Diamanti, Ilvo. *Le mappe di Ilvo Diamanti ("Il 'Partito di Renzi' fa meglio del PD"*, 14. juni 2014(b)). 20. april 2018: <http://www.demos.it/ao1010.php>

- Diamanti, Ilvo & Lazar, Marc. *Popolocrazia. La metamorfosi delle nostre democrazie*. Bari-Rom: Laterza, 2018.
- Ferraris, Maurizio. *Postverità e altri enigmi*. Bologna: il Mulino, 2017.
- Flores d'Arcais, Paolo. "Fascismo e berlusconismo". *MicroMega* 1(2011).
- Galimberti, Umberto. *I vizi capitali e i nuovi vizi*. Milano: Feltrinelli, 2004.
- Galli, Carlo. *Il disagio della democrazia*. Torino: Einaudi, 2011.
- Grillo, Beppe & Casaleggio, Gianroberto. *Siamo in guerra. La rete contro i partiti*. Milano: Chiarelettere, 2011.
- Gramsci, Antonio. *Fængselsoptegnelser (1929-35)*. Da. overs. m. komm. Gert Sørensen. København: Museum Tusulanums Forlag, 1991.
- Hobsbawm, Eric. *Age of Extremes. The Short Twentieth Century. 1914-1991*. London: Michael Joseph, 1994.
- Lazar, Marc. "Cinque lezioni per l'Europa". *La Repubblica*, 6. marts, 2018.
- Losurdo, Domenico. *Democrazia o bonapartismo. Trionfo e decadenza del suffragio universale*. Torino: Bollati Boringhieri, 1993.
- Müller, Jan-Werner. *Hvad er populisme?* København: Informations Forlag, 2016.
- Orsina, Giovanni. *Il berlusconismo nella storia d'Italia*. Venezia: Marsilio, 2013.
- Pucciarelli, Matteo. "Votato e poi cambiato, così è stato riscritto il programma M5S". *La Repubblica* 18. april, 2018.
- Revelli, Marco. *Finale di partito*. Torino: Einaudi, 2013.
- Revelli, Marco. . *Populismo 2.0*. Torino: Einaudi, 2017.
- Rusconi, Gian Enrico. *Resistenza e postfascismo*. Bologna: il Mulino, 1995.
- Tizian, Giovanni & Vergine, Stefano. "I legami pericolosi tra il partito di Matteo Salvini e la 'ndrangheta". *L'Espresso*, 10. Juli, 2018.
- Tocqueville, Alexis de, *Demokratiet i Amerika. I-II (1835/1840)*. Da. overs. Mogens Chrom Jacobsen. København: Informations Forlag, 2013.
- Weber, Max. *Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland (1918)*. *Gesammelte Politische Schriften*, Institut für Pädagogik der Universität, Potsdam. 20. april 2018: <http://verlag.ub.uni-potsdam.de/html/494/html/PS.pdf>
- Weber, Max. *Politik als Beruf (1919)*. Institut für Pädagogik der Universität, Potsdam.